

Беларуская муза Маякоўскага

Што патрэбна паэту? Што натхняе яго на творчасць? Безумоўна, першым згадваецца каханне. Падчас адной з паездак у Беларусь, а дакладней у Гомель, Уладзімір Маякоўскі чытаў паэму «Воблака ў штанах» («Облако в штанах»). Прататыпам Марыі ў гэтай паэме, па адной з версій, была мастачка і скульптар Марыя Дзянісава. Але па іншых меркаваннях — наша суайчынніца Соф'я Сяргееўна Шамардзіна. Безумоўна, гэтыя і іншыя жанчыны мелі пэўны ўплыў на жыццё Маякоўскага. Але праўдай будзе і тое, што пасля з'яўлення Лілі Брык ад гэтага ўплыву мала што засталося. Згадаем хаця б момант знаёмства паэта і яго галоўнай музы.

Маякоўскі сустракаўся з сястрой Лілі — Эльзай. І менавіта Эльза прывяла яго ў дом Брыкаў. Маякоўскі чытаў паэму «Воблака ў штанах». І зусім неістотна, хто быў прататыпам Марыі, бо напрыканцы выступлення паэт папрасіў дазволу ў Лілі прысвяціць паэму ёй.

Па ўспамінах Лілі Брык, на яе пытанне, як ён мог напісаць паэму адной жанчыне, а прысвяціць — іншай, Маякоўскі адказаў, што падчас напісання заляцаўся да некалькіх дзяўчат, у тым ліку і да Марыі Дзянісавай, і да Соф'і Шамардзіной, таму вобраз герані збіральны. Паэма нікому з жанчын абяцана не была, таму аўтар чысты перад сабою, прысвяціўшы гэты твор Лілі.

Аднак вернемся да Соф'і Шамардзіной.

Соф'я нарадзілася ў 1894 годзе ў Нясвіжы. Яе бацька Сяргей Іванавіч Шамардзін паходзіў з сібірскіх татар, але ў партыйнай анкеце Соф'я пазначала сябе як беларуску.

На пачатку XX стагоддзя сям'я Шамардзіных пераехала ў Мінск. У 1913 годзе, скончыўшы Мінскую жаночую гімназію, Соф'я выправілася на вучобу ў Санкт-Пецярбург на Бястужаўскія курсы, якім дагэтуль быў нададзены статус вышэйшай навучальнай установы.

У Санкт-Пецярбургу, паводле просьбы бацькоў Шамардзіной, ёй дапамагаву адаптавацца літаратурны крытык і журналіст Карней Чукоўскі (так-так, той самы), якога бацькі ведалі з папярэдніх прыездаў да сябра — хірурга Ц. Шабада (магчымы прататып «Доктара Айбаліта»). Восенню 1913 года Шамардзіна пазнаёмілася з Уладзімірам Маякоўскім. Завязаўся раман.

Па ўспамінах Соф'і, некалькі яны з Маякоўскім вярталіся з канцэрта. Неба было хмурнае. Толькі зрэдку раптам з'яўлялася зорка. І непасрэдна ў гэты момант пачаў складацца верш. Маякоўскі трымаў руку Соф'і ў сваёй кішэні і казаў аб зорках. Так пачыналася стварэнне верша «Паслухайце» («Послушайте»).

Паслухайце!

*А, калі зоркі запальваюць —
значыць — гэта камусьці патрэбна?
Значыць — каб былі яны, жадае нечае сэрца?
Значыць — хтосьці іх лічыць пярлінамі,
кроплямі срэбра?*

*І цяжка,
у завяхах паўдзённага пылу, імкнецца
наўпрост да Бога,
баячыся спазніцца,
плача
і рукі жылістыя цалуе яму,
моліць —
каб зорка абавязкова магла з'явіцца!
— кляннецца —
не перажыць гэтую бяззорную муку!
Ды гаворыць камусьці:
«Што, зараз нармальна?
Страх не бярэ?
Так?!»
А пасля
ходзіць трывожны,
але спакойны знадворку.
Паслухайце!
А, калі зоркі
запальваюць —
значыць — гэта камусьці патрэбна?
Значыць — мо неабходна,
каб кожны вечар
над стрэхамі
гарэла хаця б адна зорка?!*

(Пераклад з рускай аўтара)

Сябры і сваякі Соф'і былі незадаволены яе стасункамі з паэтам. Пайшлі ўсялякія чуткі. І ў тым жа

Соф'я Шамардзіна.

1913 годзе Соф'я зрабіла аборт, нібыта былі звесткі пра тое, што Маякоўскі хворы на сіфіліс (гэтыя чуткі потым не пацвердзіліся). Раман скончыўся. Аднак Маякоўскі і Соф'я засталіся сябрамі.

На пачатку 1914 года, пасля непрацяглага знаходжання ў Мінску, Соф'я выправілася з групай футурыстаў з канцэртамі на поўдзень Расійскай імперыі, дзе ў яе завязаўся раман з Ігарам Севяраніным.

Калі пачалася Першая сусветная вайна, Соф'я Шамардзіна кінула вучобу і накіравалася сястрой міласэрнасці на фронт, дзе трапіла ў ваенны шпіталь пад Люблінам. У пачатку 1917 года нарадзіла сына, які памёр узмку таго ж года. Пасля Лютаўскай рэвалюцыі вярнулася ў Мінск, працавала ў штабе гарадской міліцыі пад кіраўніцтвам Міхаіла Фрунзэ.

Служба ў міліцыі не пакідала шмат вольнага часу. Аднак Соф'я была частым госцем на сходах групы мінскіх паэтаў пад назвай «Марсельскія матросы», дзе звычайна чыталі вершы Маякоўскага.

У канцы лета 1917 года пераехала ў Цюмень, дзе працавала ў земстве, а таксама ў мясцовай кааперацыі. У 1919 годзе ўступіла ў РКП(б), пасля чаго пэўны час працавала ў калегіі Надзвычайнай камісіі ў Табольску. У 1920 годзе Шамардзіну перавялі на партыйную работу ў Краснаярск. Пасля заканчэння савецка-польскай вайны жанчына вярнулася ў Мінск, дзе па-ранейшаму жылі яе маці, брат з сястрой і пляменніца.

Займала пасады ў Народным камісарыяце асветы, Народным камісарыяце юстыцыі, аддзеле па рабоце сярод жанчын пры ЦК КП(б)Б (жаночы аддзел, сакавік—жнівень 1921). Знаходзячыся на гэтай пасадзе, выступала за бытавую роўнасць мужчыны і жанчыны, грамадзянскі шлюб, лёгкія разводы, абарты. У сваіх выступленнях заяўляла, што галоўнай задачай жанчыны зараз з'яўляецца служэнне грамадству.

У адпаведнасці з гэтым, з наркамам ваенных і ўнутраных спраў Язэпам Адамовічам жыла без афармлення шлюбу. Ва ўспамінах Соф'я малюе ідылічную карціну, адзначае, што розніца ў культурна-адукацыйным узроўні не перашкаджала адносінам, а, наадварот, збліжала пару, бо яны дапамагалі адно аднаму.

Неўзабаве Соф'я стала памочнікам пракурора. У 1922 годзе паступіла на завочнае аддзяленне 1-га Маскоўскага дзяржаўнага ўніверсітэта. У 1925 годзе заняла пасаду старшыні Галоўпалітасветы — структуры ў складзе Наркамсветы БССР, якая адказвала за камуністычнае выхаванне рабочых. Была сябрам нарады жанаддзела ЦК КП(б)Б. У 1926 годзе абрана сябрам Мінскага гарадскога савета.

Цікавы эпізод: у 1926 годзе Шамардзіна адмяніла рашэнне цензара аб забароне купалаўскіх «Тутэйшых»! Хоць і кароткі час, але ж «Тутэйшыя» жылі на сцэне БДТ-1. Займалася С. Шамардзіна таксама і ўшанаваннем памяці Максіма Багдановіча (гл. «Чырвоны сейбіт» № 13, 1927 г.).

Стасункі (цяпер ужо сяброўскія) Маякоўскага і Шамардзіной працягваліся, яна старалася дапамагаву па меры сваіх магчымасцей былым каханым, у тым ліку і Маякоўскаму. Падчас прыездаў у Мінск Маякоўскі бываў у Соф'і. Па ўспамінах П. І. Лавута (арганізатара гастрольных паездак, у тым ліку турнэ У. У. Маякоўскага 1926—1930 гг.): «Первейшае дело, — сказаў Маякоўскі, — навестить друзей — Шамардину с мужем». На сустрэчы, пра якую распавядаў П. І. Лавут, Шамардзіна чытала Маякоўскаму вершы беларускіх паэтаў, пачала вучыць яго беларускай мове.

Адметны эпізод аднаго з візітаў. Спачатку мужа, Язэпа Адамовіча, не было дома. Калі ён прыйшоў, Маякоўскі крыху збянтэжыўся і спытаў шэптам, ці можна называць яе на «ты». Гаспадыня расмяялася і адразу расказала пра гэта мужу.

Разам з Шамардзіной Маякоўскі наведваў выстаўку беларускай кнігі, арганізаваную Белдзяржвыдатам.

Кар'ера Соф'і развівалася. У 1927 годзе яе абралі сябрам Усебеларускага з'езда саветаў ад Магілёўскай акругі.

У 1927 годзе Язэпа Адамовіча прызначылі сябрам Прэзідыума Вышэйшага савета народнай гаспадаркі СССР, таму Соф'я Шамардзіна з ім пераехала ў Маскву. У Маскве займала пасаду ў ЦК Усесаюзнага прафесійнага саюза работнікаў мастацтваў, дзякуючы чаму ўвайшла ў кола тагачаснай савецкай эліты.

У гэты час Маякоўскі пазнаёміў Соф'ю з Ліліяй Брык. Незвычайная сям'я Маякоўскага-Брыкаў не тое што не абурыла — нават не здзівіла Соф'ю.

Шамардзіна актыўна дапамагала Маякоўскаму ў арганізацыі выстаўкі, прысвечанай 20-годдзю творчай дзейнасці паэта. Нягледзячы на свой высокі статус, выконвала тэхнічную працу: клеіла вялізныя аркушы паперы, прыладжвала фотаздымкі, прыкідвала подпісы... А яшчэ арганізавала калектыўнае хадайніцтва аб узнагароджанні Маякоўскага ордэнам.

У 1932 годзе разам з Адамовічам (калі яго кар'ера пачала развальвацца) пераехала ў Варашылаў, на будоўлю цукровага завода. Пасля ў 1934 годзе — у Петрапаўлаўск-Камчацкі, куды Адамовіча прызначылі начальнікам рыбапрамысловай арганізацыі. Тут Шамардзіна займала пасаду загадчыка аддзела кіруючых партыйных органаў абкама.

22 красавіка 1937 года, пасля публічных абвінавачванняў у сувязях з трацкістамі, Язэп Адамовіч застрэліўся. У лістападзе таго ж года Соф'ю Шамардзіну арыштавалі. Паводле пастановы асобай нарады пры НКУС СССР ад 22 снежня 1937 года, Соф'я Шамардзіна была асуджана на 10 гадоў працоўных лагераў за «контррэвалюцыйную дзейнасць». Тэрмін адбывала ў паўночных лагерах Архангельскай вобласці. Праз два гады пасля вызвалення арыштавана супрацоўнікамі Куйбышаўскага раённага аддзела УМДБ па Маскоўскай вобласці, змешчана ў Бутырскую турму. У маі 1949 года прыгаворана да спецпасялення ў горадзе Ігарка Краснаярскага краю, дзе ішло будаўніцтва Транспалярнай чыгуначнай магістралі.

15 ліпеня 1955 года Ваенная калегія Вярхоўнага суда СССР адмяніла абедзве пастановы асобых нарад у адносінах да Соф'і Шамардзіной, крымінальныя справы былі спынены праз адсутнасць саставу злачынства.

Шамардзіна актыўна дапамагала Маякоўскаму ў арганізацыі выстаўкі, прысвечанай 20-годдзю творчай дзейнасці паэта. Нягледзячы на свой высокі статус, выконвала тэхнічную працу: клеіла вялізныя аркушы паперы, прыладжвала фотаздымкі, прыкідвала подпісы... А яшчэ арганізавала калектыўнае хадайніцтва аб узнагароджанні Маякоўскага ордэнам.

Пасля вызвалення атрымала невялікі пакой у камунальнай кватэры ў Маскве. Не так даўно рэабілітаваная сама, у 1964 годзе піша ліст да паэта-академіка Пятра Глебкі. Але не патрабуе нічога для сябе, а просіць, каб той паспрыяў аднаўленню і захаванню памяці пра Язэпа Адамовіча, Аляксандра Чарвякова і Мікалая Галадзёда, якія загінулі падчас рэпрэсій.

Апошнія гады, па пратэкцыі Лілі Брык, атрымала месца ў пансіянаце ў Перадзелкіне, дзе памерла ў 1980 годзе. Там жа, у Перадзелкіне, і пахавана на пасялковых могілках.

Засталіся ўспаміны Соф'і Шамардзіной пра Язэпа Адамовіча, Янку Купалу, Уладзіміра Маякоўскага.

Больш грунтоўную інфармацыю можна знайсці ў кнізе Аляксандра Гужалоўскага «Сексуальная рэвалюцыя ў Савецкай Беларусі. 1917—1929» і, безумоўна, у аповесці самой Соф'і Шамардзіной «Футурыстычнае юнацтва» («Футуристическая юность») (гл. кн. «Імя гэтай тэме любоў» («Имя этой теме любовь»)).

Яўген СКІБСКІ